

جایگاه انتقال الکترونیکی وجوه در نظام حقوقی آمریکا و ایران

حمید احمدی راد^۱

چکیده

گسترش روزافزون اقبال دولتها به بهره گیری از انتقال الکترونیک وجوه به عنوان چهره نوین یکی از روش‌های پرداخت، ضرورت وجود قوانین و ضوابط خاص در پشتیبانی از اجرای آن را اقتضاء می‌نماید. کشورهای مختلف بنا به مقتضیات ملی نسبت به وضع قوانین یا ضوابط ناظر بر انتقال الکترونیک وجوه و تبیین قواعد حاکم بر روابط بانک و مشتریان مبادرت نموده اند.

در این میان ایالات متحده از حیث تقدم و گستره قانونگذاری، واجد جایگاه ویژه‌ای است. لذا در مقاله حاضر، با بررسی سوابق تاریخی و وضعیت فعلی نظام حقوقی کشور مذکور در ارتباط با انتقال الکترونیک، موضع کلی این نظام حقوقی دارای بیش از سه دهه سابقه، به عنوان یک نمونه و الگو، هرچند به وصف اجمال ارایه گردد. در این راستا، به معرفی قانون انتقال الکترونیک وجوه مصوب ۱۹۷۸ و ماده ۴ الف قانون متحدالشکل تجاری و رویه قضایی مرتبط می‌پردازیم.

در خصوص نظام حقوقی ایران، با توجه به اینکه قانون خاصی که مصوب مجلس باشد وجود ندارد، صرفاً دستورالعمل‌های مصوب بانک مرکزی در مقام تبیین تعهدات و مسوولیت‌های بانک در برابر مشتری قابل استناد است. دستورالعمل صدور دستور پرداخت و انتقال وجه مصوب ۳۰ / ۸ / ۱۳۸۵ به عنوان اهم مصوبات بانک مرکزی، محسوب می‌گردد.

در نهایت، بررسی تطبیقی وضعیت دو نظام حقوقی ایالات متحده و ایران نشان دهنده اختلافات قابل تامل موجود می‌باشد. در مقاله حاضر پیشنهاد شده، ضمن لحاظ تجربیات و سوابق نظام حقوقی آمریکا و با ابتناء بر خصوصیات ملی، جهت روشن شدن ابعاد حقوقی انتقال الکترونیک وجوه در ایران و بیان تعهدات و مسوولیت‌های بانک و مشتری نسبت به قانونگذاری خاص، اقدام لازم صورت گیرد.

کلید واژه: انتقال وجوه - تجارت الکترونیک - ایالات متحده آمریکا - انتقال الکترونیکی وجوه

۱ - دکترای حقوق خصوصی از دانشگاه شهید بهشتی و وکیل پایه یک دادگستری

امروزه بانکداری الکترونیک به عنوان یکی از عناصر زیربنایی تجارت الکترونیک، از ابزارهای ضروری برای گسترش خدمات موسسات مالی در سطح ملی و بین المللی محسوب می‌شود و همگام با سیستم‌های جهانی مالی و پولی عمل نموده و فعالیتهای مربوط به تجارت الکترونیک را تسهیل می‌نماید. به بیان دیگر، عملیاتی شدن تجارت الکترونیک، مستلزم تحقق بانکداری الکترونیک است. به همین دلیل، استفاده از سیستم‌های الکترونیک در موسسات مالی و اعتباری جهان به سرعت رو به گسترش بوده و تعداد کاربران خدمات بانکداری الکترونیک نیز روز به روز در حال فزونی است. براساس گزارش‌های رسمی یکی از موسسات تحقیقاتی^۲، آمار استفاده‌کنندگان از سیستم‌های بانکداری الکترونیک در هشت کشور فرانسه، آلمان، ایتالیا، هلند، اسپانیا، سوئد، سوئیس و انگلیس از ۵/۴ میلیون نفر در سال ۱۹۹۹ به حدود ۲۲ میلیون نفر در سال ۲۰۰۴ رسیده است. در سال ۲۰۰۵ بیش از ۷۵ درصد شرکتهای فعال در کشورهای توسعه یافته حداقل از یکی از خدمات بانکداری الکترونیک استفاده می‌نمودند.^۳ در میان کشورهای فعال در بهره‌گیری از فن‌آوری‌های نوین کشور استونی پیشرو می‌باشد که ۲۲/۳٪ از جمعیت آن از خدمات بانکی اینترنتی استفاده می‌کنند و بیش از ۵۰٪ قراردادهای خصوصی از طریق اینترنت منعقد می‌شود.^۴

لازم به ذکر است که نقطه تلاقی تجارت و بانکداری، نهاد پرداخت می‌باشد و انتقال الکترونیک وجوه به عنوان چهره نوین یکی از مهم‌ترین روش‌های پرداخت، در کشورهای مختلف، از ابتلا عملی قابل توجهی برخوردار است. سرعت، سهولت و قلت محدودیت فرایندهای مالی در فضای سایبر، مشتریان موسسات مالی را بر استفاده از روش انتقال الکترونیک وجوه^۵ شایق نموده است. با عنایت به پیشرفتهای فن‌آوری در سیستم‌های بانکداری الکترونیک از یکسو و ضرورت همسویی قواعد حقوقی با وضعیت موجود، بدیهی است که کاوش‌های حقوقی در این راستا امری ضروری است. در مقاله حاضر به وصف اجمال به بررسی جایگاه انتقال الکترونیک وجوه در دو نظام حقوقی ایالات متحده و ایران می‌پردازیم.

۱ - شناخت اجمالی انتقال الکترونیکی وجوه

انتقال الکترونیک وجوه روشی مطمئن، امن، کارآمد و کم هزینه تر از پرداختهای مبتنی بر چک می‌باشد. به عنوان یک نمونه آماری درخصوص بحث هزینه، در حالیکه پرداخت از طریق چک ۱/۰۳ دلار برای دولت ایالات متحده ایجاد هزینه می‌نماید، انتقال الکترونیک وجوه صرفاً ۱۰/۵ سنت

۲. نگاه کنید به پایگاه اینترنتی موسسه دیتا مونیتور (Data monitor) که از مراکز برجسته تجزیه و تحلیل اطلاعات موسسه بانکداری در اروپاست.

<http://www.datamonitor.com/store/Browse/?N=355+361&Ntt=statistics>

۳. موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان به نشانی اینترنتی:

http://www.tebyan-zn.ir/News-Article/Economic/money_arz_banking/2010/10/1/4284.html
last visit on 2012.02.25

۴. Official website of London School of Economics and Political Science (LSE) available at : <http://www.lse.ac.uk/collections/EMTEL/Conference/papers/Kerem.pdf> last visit on 2012.02.25

۵. Electronic fund transfer (EFT)

هزینه دارد.^۶ اگر بنا باشد اهمیت روش خاصی از پرداخت بواسطه حجم کلی تعاملات انجام شده از طریق آن روش، سنجیده شود، بی تردید انتقال الکترونیک وجوه، مهم ترین روش پرداخت محسوب می گردد. برای نمونه در ایالات متحده آمریکا در طول یک روز کاری تجاری به صورت میانگین، بیش از یک تریلیون دلار از طریق سیستم وایر در ارتباط با تعاملات متنوع تجاری مورد انتقال قرار می گیرد.^۷ در کشور مذکور حجم پرداختی ماهیانه حقوق و مزایای دولتی از طریق انتقال الکترونیکی وجوه در اکتبر سال ۲۰۱۱ به سطح پوشش ۹۹.۲٪ رسیده است.^۸

در راستای بیان اهمیت موضوع لازم به ذکر است که مقررات فدرال ایالات متحده مقرر می نماید کلیه پرداخت های فدرال غیر از موارد موضوع قانون درآمد داخلی مصوب ۱۹۸۶ به صورت الکترونیک صورت گیرد مگر مواردی که دبیر خزانه از آن اعراض نماید. حوزه خزانه ایالات متحده نیز قواعدی را برای الکترونیک نمودن مزایای عمومی و سایر پرداخت های مشمول معافیت مالیاتی پیشنهاد نموده است.^۹

انتقال الکترونیک وجوه عبارت است از روشی برای انتقال وجه به طور خودکار به وسیله رایانه و با استفاده از اتاق پایاپای. انتقال الکترونیک وجوه، ابزاری برای رسیدن به هدف نهایی، یعنی تحقق پرداخت است. در پرداخت الکترونیک یا انتقال الکترونیک وجوه، اساساً عمل پرداخت بدون جابجایی فیزیکی پول و بدون تبادل اطلاعات کاغذی زیاد صورت می گیرد.^{۱۰}

در رویکردی دیگر، سیستم انتقال وجوه به مجموعه ای از فعالیتها اطلاق می شود که موسسات مالی و موسسات دیگر از قبیل اتاقهای پایاپای برای انتقال وجوه بین موسسات مالی انجام می دهند.^{۱۱} کمیسیون حقوق تجارت بین المللی سازمان ملل متحد، انتقال الکترونیک وجوه را چنین تعریف می کند:

«فرآیندی است که در آن یک یا بیش از یک اقدام، بر اساس روش مبتنی بر کاغذ با روشهای الکترونیک صورت می گیرد».^{۱۲}

در تعریف دیگری که در ماده ۴ الف- ۱۰۴ مجموعه مقررات متحدالشکل تجاری ایالات متحده^{۱۳} ارائه شده است:

«انتقال وجوه عبارت است از مجموعه مبادلات که از دستور پرداخت اصل ساز به منظور پرداخت به ذینفع آغاز می گردد. اصطلاح مذکور شامل هر دستور پرداختی می گردد که توسط بانک اصل ساز یا بانک واسط به منظور تحقق دستور پرداخت اصل ساز صورت می گیرد. انتقال وجه با قبول بانک

6. Official website of the financial management service as the bureau of the United States Department of the Treasury available at: <http://www.fms.treas.gov/eft/index.html>, last visit on 2011-7-23

7. Prefatory notes of Article 4 A of US Uniform Commercial Code

8. http://www.fms.treas.gov/eft/reports/payment_volume_FY12.pdf last visited on 2012.02.25

9. Ibid

10. Liberman, Sidney, EFT in Electronic Commerce in the USA, Electronic Market, Vol.7, No.2, 1997, P.38.

۱۱. عباسی نژاد، حسین و مهر نوش، مینا، بانکداری الکترونیک، سمت، تهران ۱۳۸۸، ص ۸۱

۱۲. باجاج، ک.ک. و ناگ، دبجانی، مترجم: بهنام مجتهدی، دکتر ایرج، «از مبادله الکترونیک اطلاعات تا تجارت الکترونیکی»، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران، ۱۳۷۶، ص ۳۱۸

13. www.law.duke.edu/lib/researchguides/pdf/ucc.pdf, last visited on 2012.02.25 (The official website of Duke law university of United states)

ذینفع در خصوص دستور پرداخت کامل می‌گردد».

طبق تعریف دیگر، انتقال الکترونیک وجوه عبارت است از هر نوع انتقال وجه به غیر از شیوه‌های سنتی مثل چک، وجه نقد و سایر ابزارهای کاغذی مشابه که از طریق یک پایانه الکترونیکی، تلفن، رایانه، نوارهای مغناطیسی، به منظور سفارش، مطلع کردن و یا مجوز دادن به مؤسسه مالی برای بدهکار یا بستانکار کردن یک حساب صورت می‌گیرد. طبق این تعریف اصطلاح انتقال الکترونیک وجوه شامل، انتقال فدوایر^{۱۴}، انتقال وجوه از طریق اتاق پایاپای خودکار، انتقال از طریق دستگاههای خودپرداز و پایانه‌های نقطه فروش می‌باشد^{۱۵}.

در تعریف دیگر، اصطلاح انتقال الکترونیک وجوه از حیث فنی به استفاده از رایانه یا وسایل مخابراتی جهت ایجاد یا اجرایی نمودن فرایند پرداخت، تعریف می‌شود که در عمل، این مفهوم شامل استفاده از دستگاههای خود پرداز، سامانه نقطه فروش و نیز تراکنش‌های بر خط می‌باشد.^{۱۶}

بند ب ۱ ماده ۳ - ۲۰۵ قانون انتقال الکترونیک وجوه آمریکا مصوب ۱۹۷۸، اصطلاح مذکور را به این نحو تعریف می‌نماید: «اصطلاح انتقال الکترونیک وجوه به معنی هرگونه انتقال وجهی جز تراکنش‌های انجام شده از طریق چک، حواله یا اسناد کاغذی مشابه است که از طریق پایانه الکترونیکی، وسایل تلفنی یا نوار رایانه‌ای و مغناطیسی به منظور ارایه سفارش، صدور دستور یا تجویز مؤسسه مالی به بدهکار یا بستانکار نمودن حسابی اجرایی می‌شود. این اصطلاح بدون قید حصر شامل انتقالات نقطه فروش، تراکنش‌های دستگاه خودپرداز، واریز یا برداشت مستقیم و تراکنش‌های تلفنی می‌گردد».^{۱۷}

ماده ۴ قانون متحدالشکل تجاری، در ابتدا و قبل از هر چیز، انتقالهایی از طریق اتاقهای تسویه خودکار یا از طریق شبکه‌های پرداخت همانند فدوایر که به وسیله فدرال رزرو اداره می‌شود، سیستم اتاق پایاپای پرداخت بین بانکی یا دیگر شبکه‌ها انجام می‌شد را پوشش می‌داد.^{۱۸}

ماده ۴ الف قانون مذکور که به تراکنش‌های کلان و عمده تجاری که در آن حجم قابل توجهی از پول بین موسسات مالی و تجاری و مؤسسه‌های مالی گردش می‌یابد ناظر است، در بند ۱۰۴ الف خود فارغ از قید «الکترونیکی»، انتقال وجه را بدین گونه تعریف می‌نماید: «انتقال وجوه به معنی مجموعه‌ای از تراکنش‌هایی است که با دستور پرداخت صادره توسط اصل ساز به منظور پرداخت وجه به ذینفع دستور، آغاز می‌شود. این اصطلاح شامل هرگونه دستور پرداخت صادره توسط بانک اصل ساز یا بانک واسط در اجرای دستور پرداخت اصل ساز می‌گردد. انتقال وجه با قبول دستور پرداخت اصل ساز توسط بانک ذینفع به سود ذینفع، کامل می‌شود».

از دیدگاه نظری و بر اساس بند ۱۰۴ الف ماده ۴ الف قانون متحد الشکل تجاری، فرایند انتقال

۱۴. شبکه ارتباطی الکترونیک سیستم ذخیره فدرال (فدوایر)

15. Federal Register/Vol.64, No.42, March, 4, 1999.

16. Sienkiewicz, Stan, The evolution of EFT Networks from ATM's to new on line Debit payment product, Federal Reserve Bank of Philadelphia, April 2002

17. Official website of US Federal deposit insurance corporation available at: <http://www.fdic.gov/regulations/laws/rules/6500-1350.html>, last visit on 2012.02.25

18. Law & Banking principles, Khatlynn Farell, American Bankers Association, fourth edition, p.27

وجوه {در بعد الکترونیک و غیر الکترونیکی} ، در واقع ، یک سلسله دستورهای پرداخت است که با دستور اصل ساز^{۱۹} دایر بر پرداخت مبلغی معین به شخص ذینفع آغاز و با تامین اعتبار به حساب ذینفع توسط موسسه مالی کامل می‌شود. در این فرایند، ارزش مالی از طریق بدهکار با بدهکار نمودن حساب اصل ساز به ذینفع منتقل می‌گردد. اغلب در فرایند انتقال وجوه یک یا چند موسسه مالی واسط که دستور پرداخت را از موسسه مالی اصل ساز یا موسسه مالی دیگر دریافت می‌کند، وجود دارد و موسسه مالی واسط دریافت کننده ، متعاقباً درخواست را به موسسه مالی واسط یا موسسه مالی ذینفع ، منعکس می‌نماید.

در یک فرایند ساده انتقال وجه ، اصل ساز به بانکش اعلام می‌کند که حسابش را بدهکار و به موسسه مالی ذینفع منعکس نماید که حساب ذینفع را بستانکار نماید. این درخواستها^{۲۰} به عنوان دستور پرداخت تلقی می‌شود.^{۲۱} چنانچه موسسه مالی اصل ساز درخواست مذکور را قبول کند، اصل ساز نسبت به بانکش متعهد پرداخت مبلغ مندرج در درخواست خود می‌گردد. موسسه مالی اصل ساز نیز متقابلاً متعهد است که دستور پرداخت قبول شده را مطابق نظر اصل ساز اجرا کند.

لذا در فرایند انتقال الکترونیک ، حداقل چهار عنصر وجود دارد که عبارتند از اصل ساز، موسسه مالی دریافت کننده، موسسه مالی ذینفع و شخص ذینفع . بعضاً در این فرایند ، موسسه مالی واسطی ما بین موسسه مالی دریافت کننده و ذینفع قرار می‌گیرد. بیان ساده فرایند مذکور چنین است: اصل ساز دستورپرداختی به موسسه مالی دریافت کننده صادر می‌کند، موسسه مالی دریافت کننده مستقیماً یا از طریق موسسه مالی واسط، نسبت به انعکاس دستور پرداخت به موسسه مالی ذینفع اقدام می‌نماید و موسسه اخیر، وجه مورد نظر را به ذینفع تادیه می‌کند. همین فرایند به ظاهر ساده در عمل می‌تواند پیچیدگی‌ها و مشکلاتی را در بر داشته باشد. تردیدی نیست که اجرای گسترده فرایند انتقال الکترونیک وجوه به عنوان یکی از طرق پرداخت ، مستلزم وجود قواعد و ضوابطی است که ضمن تعیین حقوق و تکالیف اشخاص مرتبط با این فرایند ، به عنوان معیاری جهت سنجش و پایش عملکردهای موجود تلقی گردد. تعهدات و مسوولیت‌های موسسات مالی در برابر مشتریان ، مقولات حایز اهمیتی است که ضرورت تحلیل‌های حقوقی را ایجاب می‌کند.

ضمناً بند ح ماده ۱ آئین‌نامه بانکداری الکترونیک ضمن استعمال عبارت انگلیسی معادل انتقال الکترونیک وجه،^{۲۲} در عمل به تعریف اصطلاح پایانه فروش اقدام نموده است. به نظر می‌رسد استعمال عبارت انگلیسی مذکور، از باب مسامحه در بیان بوده، چرا که با دقت در تعریف ارایه شده، مشخص می‌گردد که تعریف مذکور در واقع تعریف اصطلاح پایانه فروش است که در واقع یکی از روش‌های انتقال الکترونیک وجوه است . با مطالعه سوابق بحث از حیث نظری و کاربردی روشن است که از حیث تعریف، نظر به صبغه فنی بحث، همان تعاریف ارایه شده بین المللی در نظام حقوقی ایران نیز مورد قبول است. چراکه از حیث ماهیت فنی، فرایند مذکور در کشورهای مختلف ، واجد تفاوت

۱۹ . اصطلاح « اصل ساز »، ترجمه کلمه «Originator» می‌باشد که به تبعیت از ق.ت. الکترونیک مصوب ۸۲/۱۰/۱۷ انتخاب شده است. قانون یاد شده در بند ب ماده ۲ در مقام تعریف اصطلاح مذکور مقرر می‌دارد: «منشا اصلی داده پیام است که داده پیام به وسیله او یا از طرف او تولید یا ارسال می‌شود. اما شامل شخصی که در خصوص داده پیام به عنوان واسطه عمل می‌کند نخواهد شد».

21 . See Regulation J,12 Code of Federal Regulations (C.F.R.) 210.26

22 . Electronic Fund Transfer

عمده‌ای نمی باشد.

۲ - منابع نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا

با ملاحظه و تامل اجمالی در وضعیت و رویکرد نظام‌های شناخته شده حقوقی جهان مشخص می‌گردد که در میان کشورهای جهان، ایالات متحده آمریکا با قریب سی و پنج سال سابقه تقنینی در خصوص تبیین تعهدات و مسوولیت‌های موسسات مالی در برابر مشتریان در فرایند انتقال الکترونیکی وجوه، در واقع، اولین کشوری است که در خصوص تراکنش‌های اعتباری کلان انتقال الکترونیکی وجوه، به تدوین قانون پرداخته است^{۲۳}، می‌تواند مبنا و الگوی مناسبی برای بررسی ابعاد و آثار حقوقی انتقال الکترونیکی وجوه در خصوص موسسات مالی باشد.

آمریکا قانون انتقال الکترونیکی وجوه^{۲۴} را در ۱۹۷۸ و در سطح فدرال و به منظور حمایت از اعتبار مصرف کننده تصویب نمود که این قانون شامل تراکنش‌های مبتنی بر سیستم نقطه فروش و دستگاه‌های خودپرداز می‌گردد. در عین حال ماده ۴ الف قانون متحدالشکل تجاری^{۲۵} در سطح تراکنش‌های کلان تجاری توسط موسسه حقوقی آمریکایی و کنفرانس ملی نمایندگان قوانین موضوعه آمریکا در سال ۱۹۸۹ تدوین و جهت تصویب در ایالت‌های مختلف ارایه و هم اکنون تقریباً در همه ایالات مورد تصویب قرار گرفته است. ضوابط مندرج در ماده ۴ الف شامل تراکنش‌های انجام شده از طریق سیستم موسوم به فدوایر و اتاق پایاپای سیستم پرداخت بین بانکی می‌باشد. ضمن اینکه مقررات مصوب هیات ذخیره فدرال، تحت عنوان مقررات «جی» و «ای» نیز در محدوده شمول خود لازم الاجرا می‌باشد. مضافاً رویه‌های قضایی این کشور مکمل قوانین موضوعه می‌باشد. لازم به ذکر است صرف نظر از اینکه وصف الکترونیک و سنتی به عنوان دو روش انتقال وجوه، موثر در ماهیت مفهوم مذکور نیست، لکن قانونگذار آمریکایی با توجه به حجم مبادلاتی و تفاوت‌های اجرایی استفاده از دو روش مذکور و نیز با ابتناء بر جنبه حمایت از حقوقی مصرف کننده، قواعد حاکم بر انتقال الکترونیک وجوه را در قالب قانون مستقلی که زیر مجموعه‌ای از قانون حمایت از اعتبار مصرف کننده می‌باشد، تدوین و تصویب نموده است.

بررسی تاریخی نشان می‌دهد امکان انجام عملیات بانکی از طریق الکترونیک برای مشتریان، تاثیر شگرفی بر قوانین بانکی ایالات متحده آمریکا داشته و در حقیقت به همان میزان که فن آوری، پیشرفت نماید و صنعت بانکداری را دچار تحول سازد، حقوق بانکی نیز متناسباً تغییرات چشمگیری را به خود دیده و خواهد دید.^{۲۶}

از دیدگاه کلی، نظام حقوقی حاکم بر فعالیت بانک‌ها در ایالات متحده آمریکا، شامل دو سیستم فدرال و ایالتی است. تجربه آمریکایی ثابت کرده با توجه به خصوصیات ویژه انتقال وجه، علی‌رغم وجود مجموعه‌های جامع قانونی ناظر بر سایر روش‌های پرداخت، اعمال مستقیم یا بر مبنای قیاس

23 . RF ,Dole, "Receiving bank liability for errors in wholesale wire transfers", 69 Tulane Law Review 877, 1995, at 883- 884

24 . Electronic Fund Transfer Act (EFTA)

25 . Uniform Commercial Code (UCC)

26 . Gale group, Gale Encyclopedia of Everyday Law, vol 1,2003, p:81 -82

این دست قوانین بر روش مذکور، چندان مناسب نمی باشد. یکی از دلایلی که در نهایت منتج به تدوین قانون داخلی نمونه در ایالات متحده گردید، فقدان یک مجموعه قانونی جامع بود که بتواند حقوق و تعهدات ناشی از فرایند انتقال وجه را تعریف نماید.^{۲۷} با استقراء در قوانین این کشور مشخص می گردد، اصول حقوقی مرتبط و قابل اعمال بر روش پرداخت (الکترونیکی یا کاغذی)، در برخی موارد به وضعیت مشتری یعنی مصرف کننده یا موسسه تجاری بودن، بستگی پیدا می کند.

قانون متحدالشکل تجاری ایالات متحده^{۲۸} در سطح ایالتی، مجموعه ای از قوانین موضوعه را که مرتبط با برخی فعالیت های مالی شامل بانکداری و عملیات مربوط به اخذ تضمین می باشد، به صورت نمونه ارائه می نماید. ماده ۴ الف قانون اخیر ناظر بر انتقال وجوه به صورت کلان است که تحت عنوان تراکنش های تجاری به تفصیل به بیان احکام مربوط به آن می پردازد و خسارات را بین موسسه مالی و مشتری تخصیص می دهد.^{۲۹} از سوی دیگر، در سال ۱۹۷۸ قانون انتقال الکترونیک وجوه به عنوان قانونی آمره، حمایتی و در راستای حمایت از حقوق مصرف کننده در ۱۹۷۸ در سطح فدرال توسط کنگره به تصویب رسیده که محدود به تراکنش های مشتری مصرف کننده است. ماده ۹۱۴ این قانون امکان هرگونه توافق بر خلاف حقوق پیش بینی شده در آن برای مشتری را منع نموده و در عین حال درج شرایط حمایتی بیش از استانداردهای مقرر را به نفع مشتری، مجاز دانسته است.

ضمناً لازم به توضیح است که قانون انتقال الکترونیک وجوه، به عنوان فصل فرعی ششم از فصل اصلی چهل و یک از عنوان پانزدهم کد آمریکا^{۳۰} محسوب می شود. البته ماده ۴ الف حاکم بر تراکنش هایی که در چارچوب قانون انتقال الکترونیک وجوه مصوب ۱۹۷۸ نبوده و منصرف از آن است.^{۳۱} مضافاً اینکه، ضوابط و مقررات تدوین شده توسط هیات ذخیره فدرال نظیر مقررات «ای» و «جی» نیز به نحوی، ابعادی از موضوع را تحت شمول خود قرار می دهد.

مقررات «جی» بخشی از مجموعه مقررات فدرال در ایالات متحده آمریکاست که چارچوب های حقوقی لازم برای موسسات مالی جهت وصول چک و انتقال وجوه و حقوق و تکالیف طرفین رابطه انتقال وجوه و وصول چک را در سیستم بانکی فدرال مشخص و تعریف می نماید. مقررات مذکور بوسیله آیین نامه اجرایی بانک ذخیره فدرال تکمیل گردیده و جزئیات اجرایی آن مقرر شده است. توضیحا عنوان ۱۲ این مقررات از ماده ۲۵-۲۱۰ به بعد به انتقال وجوه می پردازد.^{۳۲}

همانگونه که ذکر شد در نظام حقوقی ایالات متحده، تعاملات مشتریان موسسه مالی در دو دسته مصرف کننده و تجاری عمده تقسیم بندی می شود و در حال حاضر، انتقال الکترونیک در ایالات متحده آمریکا در هر دو بعد تجاری و مصرف کننده دارای پوشش قانونگذاری می باشد حقوق و تکالیف مشتری مصرف کننده و موسسات مالی، در تراکنش های الکترونیک، شامل انتقال وجه از طریق دستگاه های خودپرداز و سیستم نقطه فروش تحت شمول و پوشش قانون انتقال

27 . PB, Fry, "Basic concepts in Article 4A: Scope and Definitions", 45 The Business Lawyer, 1990 , 1401

28

29 . Report and recommendation relating to article 4A of the uniform commercial code, New Jersey law revision commission, 1989,2

30 . United States Code(USC)

31 . Brindle, Michael and others, Law of bank payment, sweet & Maxwell, London, 3rd,2004, 107

32 . <http://www.federalreserve.gov/bankinforeg/regjcg.htm> , last visit on 2012.02.25

الکترونیک وجوه مصوب ۱۹۷۸ و مقررات «ای» سیستم ذخیره فدرال قرار می‌گیرد. مقررات «ای» و همچنین معیارهایی برای افشای اطلاعات مالی، صدور کارت، رویه دسترسی و رفع خطا نسبت به کلیه موسسات مالی حاکم است.

عملیات پرداخت از طریق شبکه مخابراتی فدرال (فدوایر)^{۳۳} تحت شمول مقررات «جی» که شرایط ماده ۴ الف قانون متحدالشکل را در خود گنجانده، قرار می‌گیرد. مقررات «جی» به ویژه فصل «ب» آن، حقوق و مسولیت‌های موسسات مالی را که از سیستم مخابراتی فدرال استفاده می‌کنند، تعریف می‌نماید. بر اساس مقررات سیستم ذخیره فدرال، نیز در خصوص ضوابط حاکم بر استرداد وجوهی که توسط موسسه مالی از طریق اتاق پایاپای سیستم پرداخت بین بانکی یا سیستم انتقال وجه مخابراتی فدرال از طرف مشتری دریافت شده صحبت می‌کند. مضافاً، آیین نامه اجرایی مواردی از قبیل ساعات کار سیستم انتقال وجه مخابراتی فدرال، امنیت، احراز هویت، هزینه‌ها و برخی محدودیت‌ها را مشخص می‌کند.

انتقال وجوه انجام شده از طریق اتاق پایاپای سیستم پرداخت بین بانکی، تابع رویه‌ها و قواعد اتاق پایاپای سیستم پرداخت بین بانکی می‌باشد که مقرر می‌کند قوانین ایالت نیویورک که حاوی مفاد ماده ۴ الف قانون متحدالشکل تجاری است بر عملیات اتاق پایاپای سیستم پرداخت بین بانکی حاکمیت دارد.

سابق بر تصویب قوانین یادشده، هیچ مجموعه حقوقی اعم از قانون موضوعه یا تصمیم قضایی در مقام تعریف ماهیت انتقال وجوه یا بیان حقوق و تعهدات ناشی از دستور پرداخت در نظام حقوقی ایالات متحده وجود نداشته و تصمیمات قضایی در ارتباط با انتقال وجوه، متشکست، غیر پیشرفته و ناهمگون بوده است.

قضات ناگزیر بودند دعوی مطروحه مرتبط با انتقال وجوه را با استناد به اصول کلی کامن لای یا انصاف یا قیاس با ماده ۴ ناظر بر سایر روشهای پرداخت حل و فصل نمایند. لکن تعریف حقوق و تعهدات ناشی از انتقال وجوه با ابتناء بر موارد یاد شده، قابل دفاع نبود. با دقت در نحوه تنظیم و تصویب قوانین مذکور مشخص می‌گردد که نظر به خصایص این روش پرداخت و آثار مترتب، در ایالات متحده، تصمیم‌بخردانه‌ای در اختصاص مقرراتی جداگانه و تعیین تکلیف حقوقی واگذاری مسولیتها، تعریف قواعد رفتاری، تخصیص خطر و ایجاد محدودیت‌های مسولیت اتخاذ گردیده بدون اینکه صرفاً به ذکر اصول کلی و قابل تفسیر بسنده شود. علیهذا امروزه در ایالات متحده، استناد به اصول کلی حقوقی و انصاف، خارج از قالب ماده ۴ الف قانون متحدالشکل تجاری یا قانون انتقال الکترونیک وجوه، جهت ایجاد حقوق یا وضع تکالیف به صورت ناهمگون با مفاد این مقرر، محملی ندارد.^{۳۴}

البته رویه‌های قضایی گسترده‌ای در نظام حقوقی آمریکا به چشم می‌خورد که در جای خود و در کنار قوانین موجود، قابل تامل می‌باشد. سوابق نشان می‌دهد که قریب ۱۰۰ پرونده قضایی در محاکم آمریکا منتج به آرای قابل استناد گردیده اند.^{۳۵}

33 . FedWire

34 . <http://www.law.cornell.edu/UCC/4 A/4 A-102.html> ,last visit on 2012.02.25

۳۵ . برای اطلاع از رویه‌های قضایی موجود به پایگاههای اینترنتی ذیل مراجعه نمایید:

۳ - نظام حقوقی ایران

در ایران براساس بند ۳ ماده ۲ قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲ یکی از وظایف سیستم بانکی، انجام کلیه عملیات بانکی ارزی و ریالی دانسته شده است. طرح جامع اتوماسیون بانکی پس از مطالعه و بررسیهای گوناگون در قالب پیشنهادی به منظور ایجاد تحولی جامع در برنامه ریزی فعالیت‌های انفورماتیکی موسسات مالی به مسئولان شبکه بانکی ارایه شد که با مصوبه مجمع عمومی بانک‌ها در سال ۷۲، شکلی رسمی به خود گرفت. در همان سال بانک مرکزی، شرکت خدمات انفورماتیک را به عنوان سازمان اجرایی طرح جامع انفورماتیک سیستم بانکی تاسیس کرد. طی سال‌های ۷۲ و ۷۳ جرقه‌های ایجاد سویچ ملی جهت بانکداری الکترونیکی زده شد و در همان راستا شبکه ارتباطی بین موسسه مالی ملی و فروشگاه‌های شهروند ایجاد شد. در خرداد ۱۳۸۱ مجموعه مقررات حاکم بر مرکز شبکه تبادل اطلاعات بین بانکی موسوم به شتاب به تصویب رسید. بدین سان اداره شتاب بانک مرکزی در ۱/۴/۱۳۸۱ تاسیس و با هدف فراهم کردن زیر ساخت بانکداری الکترونیکی آغاز به کار کرد.^{۳۶}

پس از تصویب قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۷/۱۰/۸۲ مجلس شورای اسلامی، گام‌های قابل ملاحظه‌ای در راستای ایجاد بسترسازی لازم در زمینه بانکداری الکترونیک برداشته شده است. توجه‌ها به بند ج - ۴ ماده ۱۰ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۱/۶/۸۳ که مقرر می‌دارد^{۳۷}: «دولت مکلف است از سال اول برنامه چهارم، نسبت به برقراری سیستم بانکداری الکترونیک و پیاده‌سازی رویه‌های تبادل پول و خدمات بانکی الکترونیک ملی و بین‌المللی در کلیه بانک‌های کشور و برای همه مشتریان اقدام نماید» و بر مبنای اهمیت بانکداری الکترونیک به عنوان یکی از ارکان توسعه فناوری اطلاعات کشور و ارائه خدمات با افزونی سرعت، کاهش هزینه و ازاله پیچیدگیهای عبث اداری، امروزه، مزید بر تاسیس حقوقی، شاهد گسترش ارائه خدمات بانکداری الکترونیک به صورت روز افزون هستیم.

آیین نامه گسترش بهره برداری از خدمات پول الکترونیک مصوب ۱/۵/۸۴ هیات وزیران در ماده ۱ کلیه موسسات مالی اعم از دولتی و خصوصی را مکلف نموده نسبت به نصب دستگاههای خودپرداز و پایانه فروش و نیز صدور کارتهای پول الکترونیک اقدام نمایند.

آیین‌نامه بانکداری الکترونیک تحت عنوان مصوبه شماره ۲۱۱۸۴۵/ت/۳۹۳۹۳ مورخ ۲۶/۱۲/۸۶ هیات وزیران که بر همین مبنا به تصویب رسیده، از مجموع ۸ آئین‌نامه‌ای است که به منظور تحول رفتاری در سیستم بانکی تدوین و برای اجرا به دستگاه‌های ذیربط ابلاغ شده است. در این آئین‌نامه ۲۶ ماده‌ای، تعیین راهبردها و راهبری زیرساخت‌های سیستم جامع پرداخت و بانکداری

<http://law.justia.com/cases>
<http://www.leagle.com/aboutus.aspx> and
<http://www.findlaw.com/casecode>

۳۶. پایگاه اینترنتی موسسه مالی سپه ایران به نشانی:

<http://www.sepahanbank.ir/> last visit on 2012.02.25

۳۷. در قانون برنامه پنجم توسعه مقرره خاصی در بحث انتقال الکترونیک وجوه دیده نمی‌شود. لذا بدیهی است که مبنای سیاست‌گذاری کلان در این رابطه، قانون برنامه چهارم توسعه می‌باشد.

الکترونیک برعهده بانک مرکزی گذاشته شده است. کلیه بانک‌ها و دستگاه‌های اجرایی کشور موظفند در طرح‌هایی که به هر شکل متضمن دریافت و پرداخت الکترونیک و وجوه بین بانکی باشد، مطابق با استانداردها و دستورالعمل تدوین شده توسط این موسسه مالی عمل کنند. بر اساس ماده ۷ آیین نامه نظام بانکداری الکترونیکی «بانک‌ها موظفند ظرف شش ماه پس از ابلاغ این آیین‌نامه، حداقل یک پایانه پرداخت غیرحضوری به غیر از دستگاههای نظیر دستگاههای خودپرداز و سیستم نقطه فروش، تلفن بانک، موسسه مالی همراه و اینترنت را با لحاظ مسایل امنیتی به گونه‌ای فعال نمایند که قابلیت نقل و انتقال الکترونیک وجوه بین حساب‌های خود و پرداخت الکترونیک را داشته باشند». بانک مرکزی دستورالعملی را برای صدور چک بانکی به موسسه‌های مالی سراسر کشور ابلاغ نموده و بر اساس این دستورالعمل از تاریخ ۱۳۸۷/۱/۲۵ انتقال وجوه بین بانکی اعم از عملیات بانک به بانک و مشتری به مشتری صرفاً از طریق ارسال دستور پرداخت به سامانه تسویه ناخالص آنی (ساتنا) مجاز خواهد بود. ساتنا سامانه‌ای برای انتقال وجوه کلان بین بانکی و در واقع یک مرکز تسویه ریالی بین بانکی به حساب می‌آید. علاوه بر این از طریق ساتنا می‌توان حواله‌های بین بانکی را نیز منتقل کرد.^{۳۸} ضمناً بر اساس بخشنامه شماره ۹۱۱۰۴/۹۰ مورخ ۹۰/۴/۲۱ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان مدیران عامل بانک‌ها، از تاریخ ۹۰/۴/۲۵ ۹۰ تبادلات بین موسسات مالی با یکدیگر که منشاء بانک به بانک داشته باشند، لزوماً باید از طریق سامانه ساتنا عملیاتی گردد.^{۳۹} بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به موجب بند «ب» ماده ۱۱ و ماده ۱۴ قانون پولی و بانکی کشور (مصوب تیرماه سال ۱۳۵۱)، وظیفه نظارت بر بانک‌ها و موسسات اعتباری و دخالت در امور پولی و بانکی کشور را برعهده دارد. در ماده ۲ آیین نامه گسترش بهره برداری از خدمات پول الکترونیک، بانک مرکزی، مسوول تصویب و ابلاغ دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های مرتبط گردیده است. لذا بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان تنظیم کننده سیستم پولی و اعتباری کشور محسوب می‌شود و لذا ضوابط مصوب این نهاد در فصل موسسه مالی، نافذ و لازم‌الاتباع است. ضمناً بانک مرکزی در روابط میان موسسه مالی و مشتری دخالت نمی‌کند و روابط آنها بر اساس قرارداد می‌باشد. ماده ۲۵ مقررات حاکم بر مرکز شتاب مصوب ۱۳۸۱ بانک مرکزی، اختیار عقد قرارداد با خرده فروشان را به اعضاء شتاب واگذار نموده و در این خصوص از مرکز شتاب، سلب مسوولیت نموده است. ماده ۲۹ نیز از مرکز شتاب در خصوص کارتهای پرداخت صادره توسط اعضاء، سلب مسوولیت کرده است.

در خصوص جایگاه دستورالعمل‌های مصوب بانک مرکزی، صرف نظر از اینکه اولاً: بر اساس اصل ۸۵ قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی نمی‌تواند اختیار قانونگذاری خود را به شخص یا هیاتی واگذار کند و ثانیاً: بر طبق اصول حقوق عمومی، دستورالعمل‌های مصوب دستگاههای اجرایی و سازمان‌های دولتی، نمی‌تواند در حیطه فراسازمانی منشاء ایجاد تعهد گردد، لکن وضعیت موجود حقوقی حکایت از آن دارد که بانک مرکزی بر اساس اختیارات حاصله از مصوبه مورخ ۵/۵/۸۴، مجاز است در خصوص فرایندهای بانکداری الکترونیک نسبت به تصویب دستورالعمل‌های مرتبط و

۳۸. البته علی‌رغم موارد مذکور که واجد جنبه تقنینی و اجرایی است، مشهود است که ایران به عنوان کشوری نوپا در عرصه انتقال الکترونیک وجوه محسوب می‌گردد که شرایط فعلی، اقتضاء دارد از کشورهای صاحب تجربه و سبک، الگوهای متناسب اخذ و پس از جری فرایند بومی شدن در سطح قانونگزاری و اجرایی، به منظور پاسخ به نیازهای موجود استفاده گردد.

ابلاغ آن اقدام نماید. فارغ از اشکالات جدی وارد بر این رویه، نظر به اینکه دستور العمل‌های موجود، به عنوان منبع ایجاد تعهد برای موسسات مالی محسوب می‌گردد و با عنایت به اینکه مفاد ضوابط مذکور، مغایرتی با قوانین موجود ندارد، لذا ضوابط مصوب بانک مرکزی، به عنوان قواعد حاکم بر موسسات مالی که منشاء ایجاد تعهد و به تبع، ایجاد مسوولیت می‌گردد و تنها قواعد موجود در نظام حقوقی ایران می‌باشد، مورد بررسی قرار می‌گیرد. مهم‌ترین ضوابط و قواعد موجود در حقوق ایران، دستورالعمل صدور دستور پرداخت و انتقال وجه مصوب ۳۰/۸/۱۳۸۵ بانک مرکزی است. این دستورالعمل که مشتمل بر ماده ۴۵ و ۹ تبصره می‌باشد، فصل عمده‌ای از تعهدات موسسه مالی در خصوص بحث دستور پرداخت و انتقال وجوه و شرایط آن را تبیین نموده است.

با عنایت به مراتب مذکور، روابط حقوقی که بین موسسه مالی و مشتری ایجاد می‌شود می‌تواند از قوانین و مقررات جاری یا از قرارداد منعقد شده بین ایشان نشأت بگیرد و علاوه بر قوانین و مقررات حاکم بر روابط موسسه مالی و مشتری، قرارداد فی مابین نیز نافذ و لازم الاجراست. لذا از آنجا که مقررات حاکم بر فعالیتهای موسسه مالی به دلیل آمیختگی با نظم اقتصادی کشور نوعاً از مقررات آمره محسوب می‌گردد، مفاد قرارداد فی مابین موسسه مالی و مشتری صرفاً در صورتی که مخالف قواعد آمره نباشد، معتبر است. این امر از عبارت «در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد، نافذ است» مندرج در ماده ۱۰ ق.م.، مستنبط است. در عمل، موسسات مالی در قراردادهای خود با مشتریان اقدام به استفاده از نمونه قراردادهای الحاقی کرده و نوعاً شروط تحدید کننده یا سالب مسوولیت را در آن درج می‌نمایند.

در ایران برخلاف نظام حقوقی ایالات متحده هیچ مجموعه مدون قانونی به منظور حمایت از اعتبار مصرف کنندگان و تنظیم روابط حاکم بر انتقال الکترونیک وجوه در راستای حمایت از مشتریان غیر تجاری به گونه‌ای که منشاء ترتب آثار حقوقی باشد تا کنون به تصویب نرسیده است.^{۴۰} در واقع، تفکیک بین مشتریان مصرف کننده و مشتریان تجاری در حقوق ایران وجود ندارد. در روش‌های انتقال وجه نیز تفکیکی بین روش‌های مربوط به مشتریان مصرف کننده و مشتریان تجاری، به چشم نمی‌خورد.

ضمناً رویه قضایی مدونی در خصوص ضوابط موجود و کیفیت اعمال و تفسیر آن در محاکم نیز قابل استفاده نمی‌باشد. لذا ناگزیر، باید بر اساس اصول کلی حقوقی حاکم بر قراردادها و استقراء در نمونه‌های موجود قراردادی به تحلیل مسوولیت موسسه مالی در برابر مشتری پرداخت. در وضعیت فعلی، آنچه تعیین کننده است، قرارداد موسسه مالی و مشتری و اصول کلی حقوقی است. نظریات علمای حقوق و رویه قضایی به معنی اعم نیز صرفاً می‌تواند با رویکرد ارشادی، در تعیین حقوق و تکالیف طرفین این رابطه مدد نماید.

نتیجه

با توجه به اهمیت و جایگاه انتقال الکترونیک وجوه، به نظر می‌رسد تدوین مقرراتی جامع که زوایای روابط حقوقی بانک‌ها با یکدیگر از یکطرف و مشتریان و بانک‌ها از طرف دیگر را به صورت

۴۰. البته در کشورهایی چون انگلستان نیز چنین وضعیتی وجود دارد و قانون مدونی در این رابطه تصویب نگردیده است. نک: Brindle, op.cit, 107

شفاف تبیین نماید، ضرورتی انکار ناپذیر است. همانگونه که ذکر شد ایالات متحده آمریکا از سال ۱۹۷۸ به تصویب قوانین مرتبط و تعیین تکلیف قانونی در این خصوص مبادرت نمود. رویه قضایی نیز در شناسایی ابعاد بحث، نقشی درخور دارد. در ایران نیز نظر به رویکرد حکومت در اجرای فرایند دولت الکترونیک، پیشنهاد می‌شود با لحاظ مفاد ضوابط مصوب بانک مرکزی، قانونی مرتبط به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد. ضمن اینکه با توجه به ضرورت حمایت از حقوق مشتریان بانک، مقررات حمایتی که مانع بانک‌ها از درج شرایط یکطرفه در قراردادهای الحاقی خود جهت تامین منافعشان در برابر مشتریان، لازم به پیش بینی است. بهره مندی از تجارب کشورهای چون ایالات متحده آمریکا با نگاه ملی و بومی سازی داده‌های قانونی و قضایی می‌تواند اقدامی موثر در تدوین قوانین مرتبط گردد.

منابع

- 1- PB Fry, "Basic concepts in Article 4A: Scope and Definitions", 45 The Business Lawyer, 1990
- 2- Liberman, Sidney, EFT in Electronic Commerce in the USA, Electronic Market, Vol.7, No.2, 1997
- 3- Sienkiewicz, Stan, The evolution of EFT Networks from ATM's to new on line Debit payment product, Federal Reserve Bank of Philadelphia, April 2002
- 4- RF, Dole, "Receiving bank liability for errors in wholesale wire transfers", 69 Tulane Law Review 877, 1995
- 5- Gale group, Gale Encyclopedia of Everyday Law, vol 1, 2003
- 6- Brindle, Michael and others, Law of bank payment, sweet & Maxwell, London, 3rd, 2004
- 7- Law & Banking principles, Khathlyn Farell, American Bankers Association, fourth edition
- 8- <http://www.datamonitor.com/store/Browse/?N=355+361&Ntt=statistics>
- 9- http://www.tebyanzn.ir/NewsArticle/Economic/money_arz_banking/2010/10/1/4284.html
- 10- <http://www.lse.ac.uk/collections/EMTEL/Conference/papers/Kerem.pdf>
- 11- <http://www.fms.treas.gov/eft/index.html>
- 12- www.law.duke.edu/lib/researchguides/pdf/ucc.pdf
- 13- <http://www.fdic.gov/regulations/laws/rules/6500-1350.html>
- 14- <http://www.federalreserve.gov/bankinforeg/regjcg.htm>
- 15- <http://www.law.cornell.edu/UCC/4A/4A-102.html>
- 16- <http://www.cbi.ir/showitem/8332.aspx>
- 17- <http://www.sepahanbank.ir>

- ۱۸ - عباسی نژاد، حسین و مهر نوش، مینا، بانکداری الکترونیک، سمت، تهران، ۱۳۸۸
- ۱۹ - باجاج، ک.ک. و ناگ، دیبجانی، مترجم: بهنام مجتهدی، دکتر ایرج، «از مبادله الکترونیک اطلاعات تا تجارت الکترونیکی»، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران، ۱۳۷۶